

Archeologie op de berg Nemrud

Forse eindpublicatie van Herman Brijder over Nederlandse expeditie

Herman Brijder, emeritus hoogleraar Klassieke Archeologie en Kunstgeschiedenis

van de Oudheid aan de UvA en voormalig directeur van het Amsterdamse Allard

Pierson Museum leidde gedurende de eerste jaren van dit tweede millennium

een groot internationaal archeologisch project op de berg Nemrud in Oost-Turkije.

Binnenkort verschijnt een eindpublicatie in de vorm van een lijvig boek van zijn

hand over de opgravingscampagnes en alles wat er maar bekend is over Antiochus I

en zijn koninkrijk Commagene. Daarin draagt hij ook nieuwe inzichten aan over

het heiligdom waarvan hij daarbij resten blootlegde.

te wachten. En ik wil niet dat ze later ook van mijn werk in Turkije zullen zeggen: “Vast een mooi project van die Brijder op de berg Nemrud, maar waar blijft zijn publicatie?” En trouwens ik moest ook voortmaken want anders zou het er misschien helemaal nooit van komen. Ik word tenslotte volgend jaar zeventig’. Vier-en-een-half jaar heeft hij er onafgebroken, soms tien uur per dag, aan gewerkt, maar nu is het er dan ook. Een kloek wetenschappelijk werk. Bijna zevenhonderd pagina’s tekst, vele honderden foto’s, grafieken en kaarten vertellen samen de volledige geschiedenis van het koninkrijk Commagene, de opkomst van zijn beroemdste vorst Antiochos I en diens wereldberoemde heiligdom boven op de berg Nemrud, een van de hoogste bergen in zijn koninkrijk. ‘Behalve dat ik verslag wilde doen van ons wetenschappelijk onderzoek - dat plaatsvond tussen 2001 en 2004 – wilde ik ook een overzicht geven van wat er allemaal in het verleden rondom Commagene en Nemrud is geschreven en gedaan. Want in de loop van

*Overzicht van de westelijke zijde van het oostelijke terras van de Nemrud berg. Op het hoogste niveau bevinden zich de kolossale zandstenen beelden; hun hoofden werden in 2002 beneden geplaatst. Op de achtergrond de tumulus die hier een hoogte heeft van 40 m. en een diameter van ca. 139 m.
(foto: Antoine Roeloffs, 2009)*

‘Het moest er een keer van komen.’ Herman Brijder wist uit zijn eigen wetenschappelijke carrière hoe vervelend het was dat je vaak jaren en soms zelfs decennia lang moest wachten voordat bijzondere opgravingen gepubliceerd werden. ‘Er zijn sites waarvan ik al zowat mijn hele leven op de publicatie zit

De zandstenen stèle van de Leeuwenhoroscoop, westelijke terras Nemrud. Links een kleurenreconstructie (Herman Brijder, 2012) en rechts een gipsafdruk gemaakt door Karl Humann & Otto Puchstein in 1883 (thans in Berlijn, Vorderasiatisches Museum, foto: Karl Humann, 1883).

ons onderzoek merkte ik dat er (te) veel zaken zijn gezegd zonder dat daar de bewijzen voor waren. En dat er door de archeologen die in de loop van anderhalve eeuw op de berg actief waren zaken verkeerd zijn aangepakt. Beelden zijn slecht gerestaureerd of gewoon vernield, constructies zijn aangepast op basis van totaal verkeerde hypothesen en in hun pogingen om het zo felbegeerde graf van Antiochos te vinden zijn er op allerlei plaatsen lukraak gaten in de berg gemaakt. Men heeft in een ultieme poging om de toegang tot het graf te vinden zelfs dynamiet gebruikt.'

Antiochos

Het grafmonument van Antiochos I, gelegen op ruim 2150 meter hoogte geldt al sinds haar toevallige (her)ontdekking in 1881 als een van de belangrijkste archeologische schatten van Turkije. Brijder: 'Alleen al de top van de berg kunstmatig afvlakken en al het puin in kleine brokjes hakken moet een ware sisyfusarbeid geweest zijn. En dan heb ik het nog niet eens over de 18 meer dan levensgrote goden- en dierenbeelden en de vele

tientallen stèles die hier onder extreme omstandigheden zijn neergezet. En dat alles ter meerdere eer en glorie van één goddelijke koning.' De enorme hoeveelheid arbeid, geld en tijd die in de vervaardiging van dit unieke monument zijn gestoken is volgens Brijder (en niet alleen volgens hem) het ultieme bewijs voor de ongelofelijke rijkdom die deze koning moet hebben verzameld. Rijkdom die voornamelijk gebaseerd was op de tol die geheven werd bij twee belangrijke overgangen over de rivier de Eufraat. Alles wijst er namelijk op dat de twee belangrijkste takken van de grote internationale handelsroute van die tijd, de zijderoute, via deze overgangen liepen.

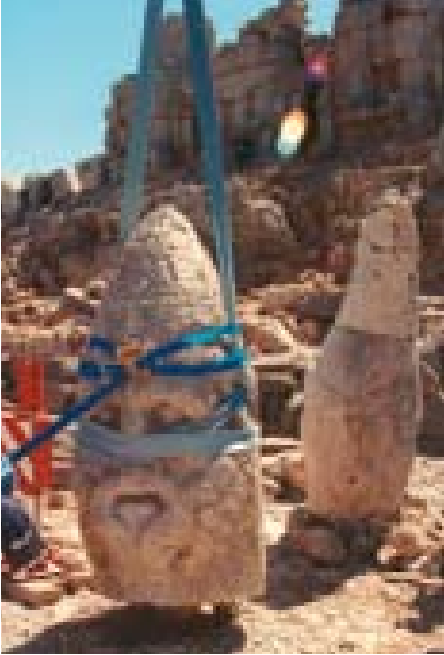
Het koninkrijk Commagene heeft slechts betrekkelijk kort bestaan. In 163 voor Christus maakt een Seleucidische stadhouder, met de naam Ptolemaeus zich los van de centrale macht in Antiochië en roept zich zelf uit tot koning. Opeenvolgende heersers consolideren de macht. En bij één van de belangrijke oversteekplaatsen van de Eufraat wordt de hoofdstad Somasata gesticht. In de loop van een eeuw wordt de invloed van

Commagene in de regio steeds groter. Onder Koning Antiochos bereikt het zijn hoogtepunt. Tijdens diens regering (vanaf circa 75 voor Christus) komt ook de stad Seleucia (Zeugma), eveneens gelegen aan de Eufraat, onder zijn beheer daarmee heeft Antiochos de beide handelsroutes naar het westen definitief in handen.

Na de dood van Antiochos raakt Commagene steeds meer in de invloedssfeer van het uitdijende Romeinse Rijk. In 72 na Christus komt het definitief onder het gezag van Rome. Brijder: 'Antiochos is zonder twijfel de bekendste en belangrijkste koning in deze korte geschiedenis. Hij zag zichzelf ook als de machtigste man van zijn tijd, een gelijke van de goden. Na de toevoeging van Seleucia aan zijn rijk gaat Antiochos werken aan zijn grote project van zelfverheerlijking. Waarvan het monument op de Nemrud het hoogtepunt zal worden. Alles boven op de berg was zo neergezet dat voor iedereen die het zag, van ver af of van vlakbij, direct die ene boodschap glashelder was: dat Antiochos God onder de goden was. Om zijn claim nog eens extra te versterken liet hij op de grote vlakke achterkanten van de tronen van de godenbeelden zijn grote cultusinscriptie en heilige wet beitelen. Daarin legt hij zijn zelfbedachte goddelijke heerserscultus uit.'

Het westelijke terras van de Nemrud berg vanuit het noorden. Op de voorgrond de hoofden en andere delen van de kolossale zandstenen beelden. Op de achtergrond vier zandstenen voorouder-stèles.
[foto: Antoine Roeloffs, 2009]

Hijsen en plaatsen van het hoofd van Artagnes-Heracles-Ares in 2002. (foto: Abraham van As)

Onderzoek

'Hoewel alle beelden en steles van Nemrud nog steeds een enorme indruk maken is hun toestand in de loop van de eeuwen enorm verslechterd. 'Dat is', aldus opnieuw Herman Brijder, 'deels te wijten aan natuurlijke omstandigheden. De top van de berg ligt zes maanden per jaar onder de sneeuw en het vriest dan soms wel twintig graden, en in de zomer kan het er bloedheet zijn. Bovendien ligt de Nemrud in een aardbevingszone waardoor een aantal beelden van hun sokkel

Panorama van het oostelijke terras van Nemrud, vanuit het hoogste niveau van de kolossale beelden. Links de noordelijke rij sokkels waarop voorouder-stèles bevestigd waren en op de voorgrond altaren en sokkels van beelden van een kolossale leeuw en adelaars. In het midden een altaar met trappen en de achterzijde van acht kolossale zandstenen hoofden. Rechts de zuidelijke rij sokkels met voorouder-stèles en daarvoor altaren. (foto: Antoine Roeloffs, 2013)

zijn gevallen en andere in stukken gebroken. Voeg daar nog eens aan toe het slechte, beter gezegd het gebrek aan, onderhoud van de afgelopen tientallen jaren en de toegenomen bezoekersaantallen met als gevolg de onvermijdelijke graffiti en andere beschadigingen en je kunt je voorstellen hoe wij het hier in 2001 aantroffen. Het belangrijkste doel van ons onderzoek was dan ook om de beelden te restaureren en ze beter bestand te maken tegen de weersomstandigheden en de gevolgen van aardbevingen.'

Een belangrijk onderdeel was ook om een aantal van de meest kwetsbare stèles te vervangen door natuurgetrouwe kopieën. De originelen zouden dan geplaatst worden in een nieuw te bouwen museum aan de voet van de berg. Om de restauratie uit te kunnen voeren werd in het derde seizoen een veldlaboratorium gebouwd waar de zwaarst beschadigde stukken werden opgeslagen. Ook is er direct werk gemaakt van het inventariseren en eventueel terugplaatsen van alle losse onderdelen. Elk jaar waren er door de vorst en sneeuw delen losgeraakt. Sommige waren provisorisch teruggeplaatst, andere waren blijven liggen.

Een van de stukken die door de restaurateurs en onderzoekers onder handen is genomen is de beroemde leeuwenhoroscoop van het westterras. Niet alleen heeft men daarbij een aantal losse onderdelen teruggevonden, ook heeft men ontdekt wat de betekenis was van deze wonderlijke figuur. Volgens de architect Maurice Crijns, een van de sponsors en deelnemers in het team van Brijder, is dit reliëf een zo natuurgetrouw mogelijke weergave

van een astronomische constellatie die in die tijd aan het firmament te zien was. En wel heel precies de 14e juli van het jaar 109 voor Christus. En die datum zou met twee mogelijke feiten in de geschiedenis kunnen samenhangen, namelijk kroning van Mithradates I, de vader van Antiochos, of de geboorte van Antiochos zelf. Hoewel het werk van de Nederlandse expeditie er nog lang niet opzat – er was aldus Brijder nog voor ruim 4 jaar werk - moest in 2004 het werk gestaakt worden. Een Turkse expeditie van de Middle Eastern Technical University of Ankara heeft toen de vergunning gekregen. Zij zouden het werk van de Nederlanders, waaronder de bouw van een nieuw museum overnemen. Tot op heden is er echter nog niets van hun werkzaamheden gebleken.

De presentatie van het boek van Brijder over Nemrud wordt door het Allard Pierson Museum aangegrepen om een kleine tentoonstelling aan dit onderwerp te wijden. Hoogtepunt daarvan is ongetwijfeld de nieuwe 1 op 1 afgietsel van de 'gerestaureerde' leeuwenhoroscoop.

Tekst: Joost Vermeulen

